

...ἐς γῆν ἐναλίαν Κύπρον, οὐ μ' ἐθέσπισεν οἰκεῖν Ἀπόλλων,
ὄνομα νησιωτικὸν Σαλαμίνα θέμενον τῆς ἐκεῖ χάριν πάτρας.

(Εὐριπίδης, *Ἑλένη*, 148-150)

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ
ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Πρόεδρος

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ, Ακαδημαϊκός

Αντιπρόεδρος

ΚΩΣΤΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, Καθηγητής του Παντείου Πανεπιστημίου

Γενικός Γραμματέας

ΜΑΡΙΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, Αρχαιολόγος

Ειδικός Γραμματέας

ΜΙΧΑΛΗΣ ΚΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ, Σχηματέας

Ταμίας

ΕΦΗ ΚΑΛΛΙΓΑ, Αρχιτέκτων

Μέλη

ΕΛΛΗ ΚΥΡΙΑΖΙΔΗ, Βυζαντινολόγος

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΖΑΡΑΚΗΣ ΑΙΝΙΑΝ, Γενικός Γραμματέας
της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας

Αναπληρωματικά Μέλη

ΣΠΥΡΟΣ ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ, Ακαδημαϊκός

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΡΟΥΚΟΥΝΑΣ, Ακαδημαϊκός

ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΚΩΣΤΑΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΠΑΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, Νομικός Σύμβουλος του ΥΠΠΟ

ΑΝΝΑ ΦΙΛΙΝΗ, Αρχιτέκτων

ΤΑ ΜΕΛΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

ΜΥΡΤΑΛΗ ΑΧΕΙΜΑΣΤΟΥ ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΥ, Βυζαντινολόγος, ΑΝΔΡΕΑΣ ΒΟΣΚΟΣ, Επίκουρος Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών,
ΑΓΓΕΛΟΣ ΔΕΛΗΒΟΡΡΙΑΣ, Διευθυντής του Μουσείου Μπενάκη, ΝΙΚΟΣ ΖΙΑΣ, Αναπληρωτής Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών,
ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΡΡΑΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΡΤΑΛΗΣ, Δημοσιογράφος, ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΟΝΤΟΣ, Λέκτωρ του Πανεπιστημίου Αθηνών,
ΝΟΤΑ ΚΟΥΡΟΥ, Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Αθηνών, ΒΑΣΟΣ ΜΑΘΙΟΠΟΥΛΟΣ, Δημοσιογράφος, ΣΠΥΡΟΣ ΜΕΡΚΟΥΡΗΣ,
ΜΕΝΕΛΑΟΣ ΠΑΛΛΑΝΤΙΟΣ, Ακαδημαϊκός, ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΕΡΙΔΗΣ, Ιδρυτής των Μουσείων Περσέδη, ΕΥΗ ΤΟΥΛΟΥΠΙΑ, Αρχαιολόγος,
ΝΑΝΩ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ, Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, ΤΑΣΟΥΛΑ Α. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΧΑΤΖΗΤΟΦΗ, Επίτιμος πρόξενος της Κύπρου
στη Χάγη, ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ ΧΡΗΣΤΟΥ, Ακαδημαϊκός, ΑΝΤΩΝΗΣ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, Αρχαιολόγος

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ
ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

ΚΥΠΡΟΣ

Η λεηλασία ενός πολιτισμού

ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Είναι γνωστό ότι η συλλογική μνήμη δεν είναι κάτι δεδομένο, αλλά αναδημιουργείται συνεχώς μέσα από το πρίσμα του εκάστοτε παρόντος. Με τη διαρκή ανασυγκρότηση της συλλογικής μνήμης κάθε έθνος, κάθε λαός διαμορφώνει την πολιτισμική του ταυτότητα, ανάγεται στο παρελθόν αναζητώντας τη γενεαλογία του και την εθνική του αυτογνωσία. Αλλά και κάθε άτομο μέσα από αυτή προσδιορίζει τον εαυτό του, αφού δεν μπορεί να σκεφθεί το παρελθόν του παρά σε αναφορά με τα ιστορικά βιώματα και την πολιτιστική κληρονομιά του έθνους του.

Η βίαιη εξάλειψη της συλλογικής μνήμης, η εσκεμμένη κονιορτοποίηση του ιστορικού παρελθόντος, η σύληση και η λεηλασία της πολιτιστικής κληρονομιάς του Άλλου αποσκοπούν στη διάλυση των δεσμών αλληλεγγύης της εθνικής κοινότητας και εξυπηρετούν πολιτικές πολιτισμικής γενοκτονίας και εθνοκάθαρσης. Από την άλλη πλευρά, η απώθηση μιας τραυματικής ιστορικής εμπειρίας, όπως αυτή της διαρπαγής, της καταστροφής και της εμπορευματοποίησης των μνημείων της κατεχόμενης Κύπρου, οδηγεί συχνά στη συγκάλυψη του τραυματικού γεγονότος, επομένως στη συλλογική λήθη και τη νομιμοποίηση τετελεσμένων γεγονότων.

Η ενεργοποίηση λοιπόν της συλλογικής μνήμης, η διαρκής και συστηματική ανασυγκρότηση του παρελθόντος, η επιστημονική κατάδειξη της εθνικής συνέχειας του Ελληνισμού στο σύνολό του είναι πρωταρχικό καθήκον, αλλά και αφετηρία κάθε δημιουργικής συλλογικής προσπάθειας για το παρόν και το μέλλον.

Αν όμως η συλλογική μνήμη είναι ρευστή, απεναντίας είναι δεδομένη πραγματικότητα η ενότητα του Ελληνισμού και η κοινή πολιτιστική κληρονομιά της Ελλάδας και της Κύπρου από τις απαρχές ήδη της Ιστορίας έως τις ημέρες μας.

Η Βουλή των Ελλήνων ως θεματοφύλακας των δικαιών του οικουμενικού Ελληνισμού έθεσε υπό την αιγίδα της την παρούσα έκδοση θέλοντας να ευαισθητοποιήσει τη διεθνή Κοινότητα και να καταδείξει στα διεθνή κέντρα λήψης αποφάσεων τη φοβερή αδικία που εξακολουθεί να διαπράττεται από τα στρατεύματα κατοχής στη μαρτυρική Κύπρο, όχι μόνο εναντίον της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά και εναντίον του ευρωπαϊκού και του παγκόσμιου πολιτισμού.

Σε μια εποχή που η νομική κατοχύρωση της ιδιαιτερότητας και ποικιλομορφίας, ο σεβασμός της ταυτότητας του Άλλου και ο ακώλυτος διάλογος μεταξύ των πολιτισμών όλης της υφηγίου αποτελούν κοινό τόπο, αλλά και αρχή δράσης των διεθνών οργανισμών, όπως αποδεικνύει μεταξύ άλλων η Οικουμενική Διακήρυξη για τη Δημοκρατία της Παγκόσμιας Διακοινοβουλευτικής Ένωσης, η εξακολούθηση της λεηλασίας της πολιτιστικής φυσιογνωμίας του κυπριακού Ελληνισμού και η κατοχή και βεβήλωση των καλλιτεχνικών δημιουργημάτων της Κύπρου συνιστά κατάφωρη παραβίαση του Διεθνούς Δικαίου και ωμή καταπάτηση των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Ο εντοπισμός, η διάσωση, η διεκδίκηση και ο επαναπατρισμός των καλλιτεχνικών δημιουργημάτων της Κύπρου αποτελούν πράξεις αποκατάστασης της διεθνούς νομιμότητας, αλλά και υπέρτατο καθήκον του απανταχού Ελληνισμού, που οφείλει να γνωρίζει ότι όποιος απώλεσε το παρελθόν του απεμπόλησε αργά ή γρήγορα τον εθνικό του χαρακτήρα και την εθνική ανεξαρτησία του.

Απόστολος Χρ. Κακλαμάνης
Πρόεδρος της Βουλής των Ελλήνων

Η πολιτιστική κληρονομιά κάθε χώρας, τα μνημεία, τα έργα τέχνης, αποτυπώνουν την πνευματική παρουσία και τον δυναμισμό του λαού που τα δημιούργησε. Αποτελούν κοινή περιουσία της ανθρωπότητας. Σε μια μάλιστα εποχή που η Ευρώπη αναζητεί την ένωση μέσα από την ελευθερία, η πολιτιστική κληρονομιά των ευρωπαϊκών λαών και η αποτελεσματική της προστασία συνιστούν μέρος της ταυτότητας της ηπείρου μας και της δημιουργικής δύναμης του λαού μας, απαραίτητο συστατικό της μελλοντικής μας ένωσης, κτήμα κοινό και παρακαταθήκη.

Στην Κύπρο όμως σήμερα η πολιτιστική κληρονομιά καταπατείται βάρβαρα. Μετά την εισβολή των Τούρκων το 1974, τη βίαιη εκδίωξη των Ελλήνων, την κατοχή, τον εποίκισμό και την αλλοίωση της δημογραφικής πραγματικότητας του νησιού ήρθε και η καταστροφή, η βεβήλωση και η ληστρική αγοραπωλησία των καλλιτεχνικών θησαυρών του κυπριακού ελληνισμού.

Το λεύκωμα αυτό αφορά την καταστροφή του πολιτισμού της κατεχόμενης Κύπρου και καταγγέλλει την τουρκική βία που καταπατεί το Διεθνές Δίκαιο σε βάρος μνημείων, έργων τέχνης, κτιρίων, που υφίστανται την κακομεταχείριση ως μάρτυρες της μακραίωνης ελληνικής παρουσίας στην περιοχή. Βία ενός κράτους που δεν αρκέστηκε στη στρατιωτική κατάκτηση και τον εξανδραποδισμό του ελληνικού πληθυσμού, αλλά θέλησε και να καταστρέψει, ή ακόμη και να επωφεληθεί οικονομικά, από τη «λεία» που ο στρατός του εξασφάλισε. Βία, που αναγκάζει μια ευρωπαϊκή χώρα, την Κυπριακή Δημοκρατία, να αναζητεί στο διεθνές πεδίο τρόπους για να εξαγοράσει και να προστατέψει την ίδια της την πνευματική κληρονομιά. Το λεύκωμα αυτό ας εκληφθεί ως μια επίσημη δήλωση ότι δεν θα αφήσουμε την πολιτιστική μας κληρονομιά στο έλεος των καταστροφικών και των λαθρεμπόρων. Η έκδοσή του αποτελεί, τελικά, άσκηση νόμιμου δικαιώματος που επικαλούμαστε, όχι μόνο ως Έλληνες, αλλά και ως άνθρωποι του πνεύματος, ως πολίτες της Ευρώπης και του κόσμου, ως φορείς του οικουμενικού πνεύματος που με τόση ζωντάνια απέδωσαν οι θησαυροί που σήμερα καταπατούνται.

Οι πνευματικοί άνθρωποι όλου του κόσμου, ως φορείς και θεματοφύλακες της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς, ανέκαθεν θεώρησαν καθήκον τους να αντιταχθούν στις παραβιάσεις της ελευθερίας, όπως στην ανέγερση και διατήρηση του Τείχους του Βερολίνου και ενός άλλου τείχους που σήμερα διαιρεί το νησί της Αφροδίτης. Σε αυτό τον πνευματικό κόσμο, όπου γης, στους ακαδημαϊκούς, στα πνευματικά και εκπαιδευτικά ιδρύματα απευθύνουμε αγωνιώδη έκκληση να συμμετάσχουν στην ευγενή προσπάθεια για την προστασία της κυπριακής πολιτιστικής κληρονομιάς. Ιδιαίτερα καλούμε τους διευθυντές των μεγάλων μουσείων του εξωτερικού να μην αγοράζουν έργα που προέρχονται από τη λεηλασία της κατεχόμενης Κύπρου. Η λεηλασία και η καταστροφή των αγαθών του κυπριακού πολιτισμού συνιστά μια ανωμαλία, που πρέπει, με τη συμβολή όλων, να πάρει οριστικά τέλος.

Ιωάννης Πεσμαζόγλου

Ακαδημαϊκός

*Πρόεδρος της Επιτροπής για την Προστασία
της Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Κύπρου*

Οι πρώτες ημέρες μετά την τουρκική εισβολή του 1974 στα κατεχόμενα εδάφη μας χαρακτηρίζονται από πράξεις εξευτελισμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Εκ πρώτης όψεως φαίνεται ότι οι εν ψυχρώ δολοφονίες, οι βιασμοί και οι βιαιοπραγίες αποτελούσαν μια απλή επανάληψη της οθωμανικής παράδοσης, που έδιδε το δικαίωμα στον κατακτητή να ικανοποιεί όλες του τις ανάγκες εις βάρος του νικημένου. Αντικρίζοντας όμως τα γεγονότα με το φακό της ιστορίας, έστω και πρόσφατης, δεν μπορούμε παρά να διαπιστώσουμε πως όλες αυτές οι πράξεις αποσκοπούσαν στη δημιουργία φόβου. Φόβου που θα έδιωχνε τους ανθρώπους από τη γη τους και θα οδηγούσε στην ολοκλήρωση της πρώτης πράξης ενός διαβολικού έργου, που αργότερα, κατά την περίοδο της βοσνιακής κρίσης, θα ονομαζόταν «Εθνικό ξεκαθάρισμα».

Οι άνθρωποι έφυγαν. Έμειναν όμως πίσω τα μνημεία (αρχαία και νεότερα), οι εκκλησίες, τα νεκροταφεία, τα τοπωνύμια και οι παραδόσεις μας, αυτά που στο σύνολό τους αποτελούν την κληρονομιά μας, την κληρονομιά που έχει συσσωρευθεί από το παρελθόν, αυτή με την οποία συνυπάρχουμε στο παρόν και ελπίζουμε ότι θα κληροδοτήσουμε στις ερχόμενες γενεές. Η εθνική και θρησκευτική μας κληρονομιά είναι αυτή που ενσωματώνει τη λυδία μας λίθο, τα πολιτιστικά σημεία αναφοράς και την ταυτότητά μας.

Αλλοίμονο όμως. Η δεύτερη πράξη του ιδίου δράματος αποσκοπούσε στην εξαφάνιση αυτής της κληρονομιάς. Τα μνημεία που αποτελούν σιωπηρούς μάρτυρες της παρουσίας μας έπρεπε να φύγουν είτε με καταστροφή είτε με αλλοίωση. Θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι η εμπορία αρχαιοτήτων και πολιτιστικών αγαθών αποτελεί παγκόσμιο φαινόμενο και ότι η μικρή Κύπρος δεν θα ήταν εξαίρεση από τη θλιβερή και παράνομη διακίνηση, που σύμφωνα με επίσημα στοιχεία της UNESCO για το 1989-90 έφτασε τα 2,5 δισεκατομμύρια λίρες μόνο στις επίσημες δημοπρασίες.

Η αφαίρεση όμως ολόκληρης σειράς τοιχογραφιών από την εκκλησία του Αγίου Θεωφανίου στη Λύση δεν θα μπορούσε να γίνει υπό το κάλυμμα του σκότους από μεμονωμένους αρχαιοκαπήλους. Όπως μαρτυρείται από τα αρχεία του Τούρκου αρχαιοκαπήλου Aydin Dikmen, που κρατείται στο Μόναχο, η απόσπαση των τοιχογραφιών έγινε από εξειδικευμένο συνεργείο που ακολούθησε μάλιστα όλους τους κανόνες που απαιτεί η σύγχρονη επιστήμη της συντήρησης.

Η αποτοίχιση των περίφημων ψηφιδωτών της Παναγίας της Κανακαριάς στη Λυθράγκωμη έγινε από το ίδιο συνεργείο και με τη συνεργασία των κατοχικών δυνάμεων. Η παράνομη εξαγωγή και διάθεσή τους στο εξωτερικό εξυπακούουν και τη συνεργασία του παράνομου καθεστώτος. Η επικείμενη προσαγωγή ενώπιον της Δικαιοσύνης του Aydin Dikmen θα φωτίσει, επιτέλους, το μεγάλο αυτό κεφάλαιο της επίσημης αρχαιοκαπηλείας και το βαθμό που η Άγκυρα σέβεται και εφαρμόζει τις διεθνείς συμβάσεις, που η ίδια έχει προσυπογράψει.

Θα 'ταν επανάληψη να αναφερθεί κανείς στις εντυπώσεις των δύο Άγγλων δημοσιογράφων John Fielding και Martin Smith, που επισκέφθηκαν την κατεχόμενη Κύπρο το 1976. Αφήνω κατά μέρος όλες τις άλλες παρατηρήσεις και περιορίζομαι στην εκκλησία του Αντιφωνητή στην Καλογραία και στο συμπέρασμά τους για πράξη διεστραμμένων, όσον αφορά την καταστροφή της. Οι τοιχογραφίες ήταν ακόμα εκεί κατά το χρόνο της επίσκεψής τους και οι δημοσιογράφοι δεν γνωρίζουν τη συνέχεια του δράματος. Οι περισσότερες τοιχογραφίες, που κάποτε αγιογραφούσαν το ναό, βρίσκονται τώρα στην αστυνομία του Μονάχου αναμένοντας τη γερμανική Δικαιοσύνη να αποφασίσει για την τύχη τους. Άλλες τοιχογραφίες από τον ίδιο ναό έχουν εξαγοραστεί και επιστραφεί στην Εκκλησία της Κύπρου. Μαζί με

τις τοιχογραφίες υπάρχουν δεκάδες εικόνες και άλλα αρχαία αντικείμενα, που ανήκουν σε ιδιωτικές συλλογές της Αμμοχώστου.

Θα 'ταν βέβαια αδύνατο στον περιορισμένο χώρο ενός χαιρετισμού να απαριθμήσω έστω όσες υποθέσεις έχουν φτάσει στο προσκήνιο και αφορούν επαναπατρισμό αντικειμένων ή καταστροφές μνημείων. Θα περιοριστώ στις επιπτώσεις που είχε η τουρκική εισβολή στην Αρχαιολογική Υπηρεσία της Κύπρου.

Το σοβαρότερο πλήγμα που είχε υποστεί το Τμήμα Αρχαιοτήτων, του Υπουργείου Συγκοινωνιών και Έργων, στη μέχρι τότε 40χρονη ιστορία του ήταν χωρίς αμφιβολία η τουρκική εισβολή του 1974. Σημαντικότετοι αρχαιολογικοί χώροι, όπως η Έγκωμη, η Σαλαμίνα, οι Σόλοι, η μεσαιωνική πόλη της Αμμοχώστου, το ναυάγιο του πλοίου της Κερύνειας στο ομώνυμο φρούριο, βυζαντινά και μεσαιωνικά μοναστήρια, εκκλησίες και μνημεία παραδοσιακής αρχιτεκτονικής παρέμειναν στο έλεος του κατοχικού στρατού. Συνολικά 197 κηρυγμένα, με βάση τον Περί Αρχαιοτήτων Νόμο, μνημεία βρίσκονται στις κατεχόμενες περιοχές. Εκατοντάδες άλλοι αρχαιολογικοί χώροι και μνημεία που εντοπίστηκαν κατά τη διάρκεια της ετοιμασίας του Προστατευτικού Ευρετηρίου δεν περιελήφθησαν στο Νόμο, γιατί η έρευνα συνεχιζόταν μέχρι την τουρκική εισβολή. Το επαρχιακό Μουσείο Αμμοχώστου, το Μουσείο Λαϊκής Τέχνης της Κερύνειας και εκατοντάδες δηλωμένες αρχαιολογικές συλλογές συλήθηκαν μαζί με εικόνες που εκλάπησαν από τις 500 και πλέον εκκλησίες που παρέμειναν υπό κατοχήν.

Το σημαντικό έργο που επιτελούσε το Τμήμα Αρχαιοτήτων στις Επαρχίες Κερύνειας και Αμμοχώστου διακόπηκε. Οι αρχαιολογικές ανασκαφές στη Σαλαμίνα, την Έγκωμη, τον Απόστολο Αντρέα, τον Άγιο Επίκτητο και άλλες, που διεξήγαγαν ξένες αρχαιολογικές αποστολές, διακόπηκαν επίσης.

Πρωταρχικό μέλημα του Τμήματος Αρχαιοτήτων, αμέσως μετά την εισβολή, ήταν η απομάκρυνση των αρχαιολογικών θησαυρών του Κυπριακού Μουσείου, που βρίσκεται 200 μόνο μέτρα από τη γραμμή κατάπαυσης του πυρός. Τα σημαντικότερα αντικείμενα μεταφέρονται στα νότια και σταδιακά με την αμέριστη συμπαράσταση της Ελληνικής Αρχαιολογικής Υπηρεσίας μεταφέρονται στην Ελλάδα. Ένα μέρος εκτίθεται μέχρι και το 1979 στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών.

Όταν ο κίνδυνος από τις εχθροπραξίες είχε περάσει, το Τμήμα Αρχαιοτήτων επαναδραστηριοποιήθηκε αμέσως. Οι εκτοπισθέντες υπάλληλοί του, κυρίως τεχνικοί, τοποθετήθηκαν σε άλλες επαρχίες. Οι αρχαιολόγοι βγήκαν στις επαρχίες για τη διεξαγωγή ανασκαφών με σκοπό την ανύψωση του ηθικού του λαού μας, αλλά παράλληλα και την οικονομική ενίσχυση των άνεργων εκτοπισθέντων. Τα συνεργεία συντήρησης άρχισαν αμέσως το έργο της αποκατάστασης των ζημιών που είχαν υποστεί τα μνημεία από τους αδιάκριτους βομβαρδισμούς της τουρκικής αεροπορίας. Ας σημειωθεί ότι τα περίφημα ψηφιδωτά της Πάφου βομβαρδίστηκαν, παρά το γεγονός ότι εκεί δεν διεξήχθησαν μάχες με το στρατό εισβολής.

Σε αυτή την κρίσιμη για την αρχαιολογία της Κύπρου περίοδο αμέριστη ήταν η συμπαράσταση ξένων αρχαιολογικών σχολών και ιδιωτών, και ιδιαίτερα της Αρχαιολογικής Εταιρείας Αθηνών. Ως πράξη αλληλεγγύης μπορεί να χαρακτηριστεί η άρνηση όλων των ξένων αρχαιολογικών αποστολών στην πρόσκληση της Άγκυρας για συνέχιση των ανασκαφών στα κατεχόμενα εδάφη μας. Το Τμήμα Αρχαιοτήτων, εκτιμώντας τη συμπαράσταση των ξένων αποστολών, τους παραχώρησε νέους χώρους για ανασκαφές στις ελεύθερες περιοχές. Ως άμεσο αποτέλεσμα αυτής της γενναιοδωρης πολιτικής του Τμήματος η κυπριακή αρχαιολογία απέκτησε πολύ σύντομα μια υψηλή θέση στον τομέα της διεθνούς αρχαιολογικής έρευνας. Η έκδοση ελετηρίδας του Τμήματος συνεχίστηκε απρόσκοπτα, ενώ δημοσιεύθηκαν παράλληλα αρκετές μονογραφίες. Το 1978 οργανώθηκε το πρώτο συνέδριο μετά την εισβολή με θέμα «Κύπρος - Κρήτη από το 2000-500 π.Χ.».

Η τουριστική ανάπτυξη μετά τα πρώτα χρόνια της εισβολής ώθησε το Τμήμα να δώσει ιδιαίτερη βαρύτητα στην ανασκαφή χώρων που προσφέρονταν για ανάπτυ-

ξη του πολιτιστικού τουρισμού. Η Πάφος υποκατέστησε τη Σαλαμίνα, ενώ παράλληλα δόθηκε έμφαση στις περιοχές του Κουρίου και της Αμαθούνας. Η εγγραφή της Πάφου, το 1980, στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO και η μετέπειτα εγγραφή των εννέα εκκλησιών του Τροόδους αναβάθμισε το γόητρο της Κύπρου και πολλαπλασίασε τον αριθμό των ξένων επισκεπτών στο νησί μας.

Τα όποια όμως επιτεύγματα του Τμήματος Αρχαιοτήτων που πέτυχε με τη διεθνή και κυρίως με την ελλαδική συμπαράσταση δεν μπορούν να επανορθώσουν την απώλεια σημαντικών αρχαιολογικών χώρων και μνημείων που παρέμειναν στο έλεος του Αττίλα. Τα συνεχή και δραματικά διαβήματά μας προς την UNESCO και άλλους διεθνείς οργανισμούς αμέσως μετά την εισβολή οδήγησαν στην αποστολή του Καναδού J. Dalibard που κατέγραψε με αντικειμενικότητα την κατάσταση στα κατεχόμενα. Η πρώτη έκθεσή του έμεινε αδημοσίευτη για χρόνια μέχρι να τροποποιηθεί με τρόπο που να μην θίγει τον εισβολέα. Οι προσπάθειές μας για μια μόνιμη αποστολή της UNESCO στην Κύπρο προσκρούουν συνεχώς στην άρνηση του κατοχικού καθεστώτος που επιζητεί αναγνώριση προτού αποδεχθεί την αποστολή.

Ο αγώνας μας για διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς των κατεχόμενων εδαφών μας είναι συνεχής και πολυμέτωπος. Αμέσως μετά την εισβολή το Τμήμα Αρχαιοτήτων απέστειλε στο κατεχόμενο φρούριο της Κερύνειας μηχανήματα κλιματισμού, απαραίτητα για τη διατήρηση του πλοίου της Κερύνειας – μια πράξη που θυμίζει την πολιορκία της Ακρόπολης από το Γεώργιο Καραϊσκάκη, που έδωσε μόλβι στους Τούρκους για να σωθεί ο Παρθενώνας. Οι συνεχείς καταγγελίες μας για διάσωση μνημείων και αρχαιολογικών χώρων, που κινδυνεύουν, οδήγησαν πολλές φορές, κάτω από τη διεθνή πίεση στη διακοπή έργων, όπως π.χ. στο διαχωρισμό οικοπέδων στην περιοχή της νεκρόπολης της Σαλαμίνας και πρόσφατα στη διάσωση (ελπίζεται) της μονής του Αγίου Μακαρίου που ανήκει στην Αρμενική Κοινότητα της Κύπρου.

Η παρακολούθηση της διεθνούς αγοράς αρχαιοτήτων, όπου αυτό είναι δυνατό, για τον εντοπισμό και επαναπατρισμό κυπριακών αρχαιοτήτων, απασχολεί συνεχώς το Τμήμα. Σε αυτή την προσπάθειά μας συγκινητική ήταν η συμπαράσταση και συνεργασία διευθυντών μουσείων του εξωτερικού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η υπόθεση των ψηφιδωτών της Παναγίας της Κανακαριάς, όπου δικαιώθηκε ο αγώνας του Τμήματος Αρχαιοτήτων και της Εκκλησίας της Κύπρου ενώπιον της αμερικανικής Δικαιοσύνης. Η διευθέτηση που επετεύχθη μεταξύ του Ιδρύματος Menil του Τέξας και της Ιεράς Αρχιεπισκοπής της Κύπρου και αφορά τις τοιχογραφίες του ναού του Αγίου Θεωφανίου αποτελεί άλλο ένα παράδειγμα συνεργασίας. Η συνεχής ενημέρωση και η αλληλεγγύη που δείχνουν διάφορα μουσεία στον αγώνα μας, οδήγησαν τον αρχαιοκάπηλο Aydin Dikmen στην παγίδα να πωλήσει στην ίδια την Αρχιεπισκοπή της Κύπρου εικόνες και τοιχογραφίες που της ανήκουν.

Για την ευόδωση του αγώνα μας επιβάλλεται συνεχής ενημέρωση και τεκμηριωμένη πληροφόρηση. Η ευαισθητοποίηση των διαφόρων κέντρων λήψης αποφάσεων είναι απαραίτητη και αυτή επιτυγχάνεται με εκδόσεις, όπως η προκειμένη, που αποτελεί πρωτοβουλία της Επιτροπής για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Κύπρου.

Συγχαίρουμε και συνάμα ευχαριστούμε ολόψυχα την Επιτροπή και τη Βουλή των Ελλήνων, που με τη χορηγία και το γόητρό της θέτει σε άλλα επίπεδα το έργο της διαφώτισης. Η έμπρακτη συμπαράσταση της Βουλής των Ελλήνων σε όλα τα διεθνή κέντρα αποτελεί μια έκφραση του δόγματος του ενιαίου πολιτιστικού χώρου, που εδώ και πολλά χρόνια λειτουργεί αθόρυβα για το καλό της κοινής μας πολιτιστικής παράδοσης.

Σοφοκλής Χατζησάββας

*Διευθυντής του Τμήματος
Αρχαιοτήτων Κύπρου*

Το έργο της Επιτροπής για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Κύπρου (1985-1998)

Η Επιτροπή για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Κύπρου είναι η μόνη οργανωμένη κίνηση στην Ελλάδα, η οποία ασχολείται με την προβολή της πολιτιστικής πλευράς του κυπριακού προβλήματος.

Η συμφορά της Κύπρου το 1974 συγκλόνησε την ελληνική κοινή γνώμη. Μαζί με τη βάρβαρη στρατιωτική εισβολή, την κατοχή και τη διαίρεση του νησιού, τον ξεριζωμό 200.000 Ελληνοκυπρίων από τις εστίες τους, τους 2.000 αγνοούμενους, κυκλοφόρησαν στην Αθήνα φωτογραφίες εκκλησιών από τα κατεχόμενα εδάφη, που είχαν υποστεί βανδαλισμούς και, συγχρόνως, συγκλονιστικές πληροφορίες για καταστροφές και λεηλασίες ιστορικών μνημείων της Κύπρου. Ταυτόχρονα άρχισαν να παρουσιάζονται στις διεθνείς αγορές εξαιρετικές κυπριακές βυζαντινές εικόνες και πληθώρα αρχαιοτήτων που, όπως μαθεύτηκε, είχαν συληθεί από μουσεία, ιδιωτικές συλλογές αλλά και λαθραίες ανασκαφές. Από τις αρχές του 1975 η κυπριακή κυβέρνηση και η Εκκλησία της Κύπρου απηύθυναν τις πρώτες εκκλήσεις στη διεθνή κοινότητα για να σταματήσει από την Τουρκία η κατάφωρη παραβίαση του Διεθνούς δικαίου.

Εν τούτοις, το μέγεθος του εγκλήματος σε βάρος της κυπριακής πολιτιστικής κληρονομιάς δεν είχε γίνει ακόμη αντιληπτό. Δεν είχε συνειδητοποιηθεί ότι η καταστροφή των μνημείων και γενικότερα της πολιτιστικής κληρονομιάς στην κατεχόμενη Κύπρο ήταν ένας από τους βασικότερους άξονες της εθνοκάθαρσης που ακολούθησε την εισβολή των τουρκικών στρατευμάτων. Μαζί με τις ανθρώπινες απώλειες και την εξαφάνιση των μνημείων, που έστεκαν αψευδείς μάρτυρες της μακραίωνης παρουσίας του ελληνισμού στη Μεγαλόνησο, η τουρκική πολιτική στόχευε στη βαθμιαία αποδοχή της νέας πραγματικότητας και των τετελεσμένων της εισβολής, δηλαδή στην καταπάτηση της διεθνούς νομιμότητας και την ανατροπή της ιστορικοκοινωνικής και πολιτιστικής πραγματικότητας που ίσχυε στην Κύπρο μέχρι το 1974.

Την ανάγκη να έρθει στην επιφάνεια η διάσταση αυτή της κυπριακής τραγωδίας και να προωθηθεί η κοινή για την Ελλάδα και την Κύπρο υπόθεση της σωτηρίας της πολιτιστικής κληρονομιάς θέλησε να καλύψει η πρωτοβουλία για την ίδρυση της Επιτροπής. Το 1985 πνευματικοί άνθρωποι, ακαδημαϊκοί, καθηγητές Πανεπιστημίων, επιφανείς δημοσιογράφοι δημιούργησαν το πρώτο Διοικητικό Συμβούλιο, με Πρόεδρο τον κύπριο Πρόεδρο της Ακαδημίας Αθηνών, αείμνηστο καθ. Λουκά Μούσσουλο. Σκοποί της Επιτροπής ορίστηκαν μεταξύ άλλων: Η προβολή στην ελλαδική και στη διεθνή κοινή γνώμη του μεγέθους της καταστροφής και λεηλασίας των ιστορικών μνημείων της κατεχόμενης Κύπρου. Ο εντοπισμός κλοπιμαίων αρχαιοτήτων στις διεθνείς αγορές και η ανάληψη αποτελεσματικών ενεργειών για την επιστροφή τους στην Κύπρο. Η εξασφάλιση ελεύθερης μετάβασης στους αρχαιολογικούς χώρους της κατεχόμενης Κύπρου και η συνέχιση της επιστημονικής έρευνας των μνημείων της, καθώς και η απόδοση στους Ελληνοκυπρίους των εκκλησιών και των μοναστηριών τους για την άσκηση των θρησκευτικών τους καθηκόντων.

Πρόεδροι της Επιτροπής διετέλεσαν οι ακαδημαϊκοί Λουκάς Μούσσουλος (1985), Μανόλης Χατζηδάκης (1985-1993), Μενέλαος Παλλάντιος (1993-1994) και, από το 1994, ο Ιωάννης Πεσμαζόγλου.

Το 1985 η Επιτροπή ανέλαβε στα πλαίσια των εκδηλώσεων «Αθήνα, Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης», σε συνεργασία με το Υπουργείο Πολιτισμού, την Ακαδημία Αθηνών, την Κυπριακή Πρεσβεία στην Αθήνα και το Ίδρυμα Πιερίδη, την οργάνωση της έκθεσης «Κύπρος. 9.000 χρόνων έργα πολιτισμού λεηλατούνται», στις αίθουσες της Ακαδημίας Αθηνών. Εκτός από τις κυπριακές αρχαιότητες και τις βυζαντινές εικόνες, την έκθεση πλαισίωσε φωτογραφικό υλικό-ντοκουμέντα, που για πρώτη φορά παρουσίαζαν στο ελλαδικό και στο διεθνές κοινό το μέγεθος της καταστροφής και της λεηλασίας. Μέσα από το κτίριο

του κορυφαίου πνευματικού ιδρύματος του ελληνισμού, ο κίνδυνος της καταστροφής της πολιτιστικής κληρονομιάς της Κύπρου πήρε τη διάσταση μέγιστου εθνικού προβλήματος.

Η έκθεση «Κύπρος. 9.000 χρόνων έργα πολιτισμού λεηλατούνται» συνέχισε τη διαδρομή της: στη Θεσσαλονίκη (1985-1986), στη Ρόδο (1986-1987), στις αίθουσες του Ευρωκοινοβουλίου στο Στρασβούργο (1988). Η ενέργεια αυτή της Επιτροπής συνέβαλε στην έκδοση ψηφίσματος του Ευρωκοινοβουλίου εναντίον της Τουρκίας (15 Δεκεμβρίου 1988). Η πορεία της έκθεσης συνεχίστηκε στο Δημαρχείο της Τουρ (1988) και στο Μάντσεστερ (1989). Το 1993 και το 1994 παρουσιάστηκε και σε άλλες πόλεις της ηπειρωτικής Ελλάδας καθώς και στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Αθηναίων ως τμήμα της έκθεσης «Κύπρος. 20 χρόνια μετά» (1994). Με πρωτοβουλία της Επιτροπής οργανώθηκε η έκθεση «Κύπρος. 9.000 χρόνων έργα πολιτισμού» στο Δημαρχείο της Κέρκυρας, με την ευκαιρία της σύγκλησης της Συνόδου Κορυφής της Ευρωπαϊκής Ένωσης (1994).

Ο δίγλωσσος κατάλογος της ομώνυμης Έκθεσης διανεμήθηκε σε ελληνικούς και διεθνείς κύκλους, σε προσωπικότητες των γραμμάτων, των τεχνών και της πολιτικής, καθώς και στα μέλη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στο Στρασβούργο (1988) και, σε συνεργασία με Έλληνες ευρωβουλευτές, στις Βρυξέλλες (1995).

Ο κατάλογος «Κύπρος. 9.000 χρόνων έργα πολιτισμού λεηλατούνται» αποτέλεσε άξονα αναφοράς βιβλιογραφικά, νομικά και στήριξε διαδικαστικά τις κυπριακές διεκδικήσεις για επιστροφή λεηλατημένων αρχαιοτήτων. Τεκμηρίωσε επίσης και ενίσχυσε επιχειρήματα που αφορούν την αρχαιοκαπηλεία, τις κλοπές και την παράνομη εμπορία των κυπριακών αρχαιοτήτων και λειτούργησε ως αφευδές τεκμήριο αυτής της ένοχης δραστηριότητας που αποδεικνύει τη συστηματική προσπάθεια αλλοίωσης του πολιτιστικού προσώπου της Κύπρου. Σημειώνουμε ότι ήδη από την πρώτη έκδοσή του (1985) περιείχε φωτογραφίες από τα ψηφιδωτά της εκκλησίας της Παναγίας της Κανακαριάς στη Λυθράγκωμη της κατεχόμενης Αμμοχώστου, από τις τοιχογραφίες του Χριστού του Αντιφωνητή στην περιοχή της Κερύνειας και του Αγίου Θεωφανίου στη Λύση, καθώς και από τις λατρευτικές εικόνες του Αγίου Χρυσοστόμου στον Κουτσοβέντη, που είχαν λεηλατηθεί από Τούρκους λαθρεμπόρους και βρέθηκαν στις παράνομες αγορές της Ευρώπης και της Αμερικής.

Η πρόσφατη ανεύρεση των παραπάνω μέχρι σήμερα αγνοουμένων πολιτιστικών θησαυρών της κατεχόμενης Κύπρου, που αναφέρονταν εξαρχής στα περιεχόμενα του καταλόγου, αποδεικνύει περίτρανα πως οι τουρκικοί ισχυρισμοί εις βάρος των Ελλήνων για δήθεν προπαγάνδα ήταν και είναι σε πλήρη διάσταση με την αλήθεια. Το έγκλημα της Τουρκίας αποδεικνύεται ότι έχει διαπραχθεί σε βάρος της ελληνικής πνευματικής παραγωγής χιλιετιών και ότι συνεχίζεται.

Η πρόσφατη επανέκδοση του καταλόγου (1998) σηματοδοτεί από τη μια πλευρά τη συνέχιση της καταστροφής και της εγκληματικής λεηλασίας της ανεκτίμητης πολιτιστικής κληρονομιάς της Κύπρου και από την άλλη, με την επιστροφή μέρους των συλημένων θησαυρών, δικαιώνει το έργο της Επιτροπής και όλων εκείνων που πάλεψαν και παλεύουν για τον ίδιο σκοπό.

Οι σεβάσιμες άγιες μορφές των ψηφιδωτών της Κανακαριάς, των τοιχογραφιών του Αντιφωνητή και του Αγίου Θεωφανίου, των βυζαντινών εικόνων του Αγίου Χρυσοστόμου στον Κουτσοβέντη, που είναι πια ασφαλείς στα χέρια των νόμιμων κατόχων τους στην Κύπρο, εμπνέουν και ευλογούν τον αγώνα για τη σωτηρία της πολιτιστικής κληρονομιάς και της Κύπρου εν γένει.

Η έκδοση του παρόντος λευκώματος σηματοδοτεί τη συνέχιση των προσπαθειών της Επιτροπής που στοχεύει στην κινητοποίηση της διεθνούς κοινότητας για τη διάσωση των μνημείων της τέχνης και της ιστορίας του κυπριακού λαού. Η ανταπόκριση και η αρωγή της Βουλής των Ελλήνων και ιδιαίτερα του Προέδρου της κ. Απόστολου Κακλαμάνη στην επίτευξη της έκδοσης αυτής καταδεικνύει τη σημασία και την προτεραιότητα που αποδίδει στο κεφαλαιώδες αυτό θέμα ο ελληνισμός στο σύνολό του. Η Επιτροπή για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Κύπρου ευχαριστεί τον Πρόεδρο κ. Απόστολο Κακλαμάνη για την εμπιστοσύνη που της επέδειξε στην πραγματοποίηση του εθνικού αυτού έργου.

Μαρία Αναγνωστοπούλου

Αρχαιολόγος

Γενική Γραμματέας της Επιτροπής

για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Κύπρου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Μαρία Αναγνωστοπούλου</i> Η λεηλασία της Κύπρου	22
<i>Βάσος Καραγιώργης</i> Κύπρος. Η έλευση των Ελλήνων	42
<i>Μαρία Ιακώβου</i> Κύπρος. Ιστορική - Αρχαιολογική ανασκόπηση από τους προϊστορικούς χρόνους στη ρωμαϊκή εποχή	50
<i>Ανδρέας Βοσκός</i> Η τέχνη του λόγου στην αρχαία Κύπρο	81
<i>Δήμητρα Παπανικόλα Μπακιρτζή</i> Βυζαντινή και μεσαιωνική Κύπρος. Πρόσωπο και χαρακτήρας	84
<i>Χρύσα Μαλτέζου</i> Φράγκοι και Βενετοί στην Κύπρο	96
<i>Αθανάσιος Παπαγεωργίου</i> Η βυζαντινή και μεταβυζαντινή τέχνη στην Κύπρο	106
<i>Κύπρος Χρυσοστομίδης</i> Η Κυπριακή Δημοκρατία	129
<i>Κώστας Οικονομίδης</i> Το Διεθνές Δίκαιο και η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς της Κύπρου	135
<i>Χριστάκης Χατζηπροδρόμου</i> Η λεηλασία των ιδιωτικών συλλογών	141
<i>Κωνσταντίνος Λεβέντης</i> Η καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς	145
<i>Αθανάσιος Παπαγεωργίου</i> Η εκκλησία της Παναγίας της Κανακαριάς στη Λυθράγκωμη	154
<i>Έλλη Κυριαζίδη</i> Η εκκλησία του Αγίου Θεωφάνους στη Λύση	168
<i>Αθανάσιος Παπαγεωργίου</i> Η εκκλησία του Αντιφωνητή στο χωριό Καλογραία Κερύνειας	180
Η Μέλλουσα Κρίση. Τοιχογραφία από την εκκλησία του Αντιφωνητή	191
Η Ρίζα του Ιεσσαί. Τοιχογραφία από την εκκλησία του Αντιφωνητή	201
<i>Βάσος Καραγιώργης</i> Ο επαναπατρισμός κυπριακών αρχαιοτήτων (1974-1997)	214
<i>Τασούλα Α. Γεωργίου Χατζητοφή</i> Κύπρος Το μακρύ ταξίδι της επιστροφής	222

